

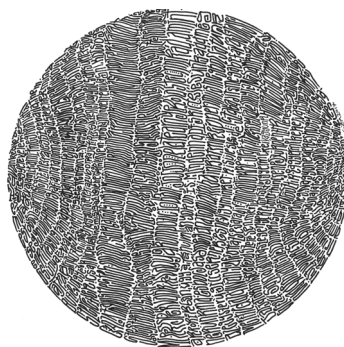
BONYHAI GABRIELLA ELEONÓRA – VALDMANN ISTVÁN

AZ 1921. ÉVI AGRÁRREFORM: JOGI KÉRDÉSEK A KORABELI SAJTÓBAN

A román állam az erdélyi földreformot azzal indokolta, hogy „a reformmal a társadalmi kiegyenlítődést, illetve a termelés fokozását kell elősegíteni”.¹ A földreform nem kifejezetten csak szociális szempontokat követett, Erdélyben a román állam az agrárreformmal a magyarok és szászok tulajdonának részleges megszerzését és román kézre juttatását is elérte.

I. Ferdinánd román király a 4344/1921-es királyi dekrétummal hatályba léptette Erdélyben, a Bán-ságban, a Körösök vidékén és Máramarosban az agrárreform szabályzatát.² A földreform ugyanis régióként eltérő szabályozást alkalmazott. A törvény kimondta az állam kisajátítási jogát a magántulajdonban levő földbirtokokra, a bérbe adott földekre, a jogi személyek – köztestületek, alapítványok, egyházak, kolostorok, káptalanok, egyetemek, iskolák – tulajdonában levő földekre. Az 1921-es évi törvény alapján a Romániához csatolt területeken 3 182 498 hold földet sajátítottak ki, amelynek döntő részét magyar tulajdonosoktól elvett birtokok képezték.³

A kormány az 1921-es agrárreformmal elérte a nagybirtokok megszüntetését, Erdélyben elsősorban a magyarság, szászság vagyonának lényeges csökkenését, a román paraszti lakosság földhöz juttatását. Ráadásul, főleg határszéleken, a földreform nyomán teljes román falvak betelepítésére került sor, ezzel a lépéssel is konszolidálva az impériumváltást. Az agrárreformmal törvénybe foglalták és felső határhoz kötötték a szántóföldek személyenkénti 50 holdas tulajdonjogát. Ez meg-

...elmondhatjuk, hogy nem sikerült gazdasági fellendülést elérni, mert a földterületek kis parcellákra osztása nemhogy növelte a termelést, hanem egyenesen csökkentette.

pecsételte az erdélyi nemesség birtokainak sorsát, jelentős területek kerültek így az állam tulajdonába, majd a román többségi lakosság birtokába. Az egyházi földterületek, közbirtokosságok sem voltak felmentve a kisajátítás alól. Földterületeik jelentős része az állam tulajdonába került, így a gazdálkodásra már kevés föld maradt.

Bár az agrárreform előírta a tulajdonosok számára a pénzbeli kártérítés jogát a kisajátított ingatlanokért, az összegeket az állam nem fizette egyben, csak kis részletekben és nagy késéssel. A kártérítések sok esetben a második világháborúig sem kerültek kifizetésre. A létrehozott agrárbizottságok elsődleges célja a kisajátítás effektív és mihamarabbi lebonyolítása volt, de a lendület sokszor a bíróságokon tört meg, ahová a tulajdonosok fellebbeztek a túlkapások és törvénytelenések miatt. Pereskedések sora, jegyzőkönyvek ezrei tanúsítják a kisajátítás eredményeit, és egyben alátámasztják azt a tényt, hogy a kártérítések kifizetésére még majdnem két évtized elteltével sem került sor, arról nem is szólva, hogy a kifizetések nem fedték a föld és erdőingatlanok valós értékét.

Sok esetben az agrárreformmal kisajátított földekkel juttatták tulajdonjoghoz a községeket, amelyek nagy kiterjedésű legelőket és erdős területeket kaptak a volt birtokokból.

Konkrét példa a néhai püspök, Papp Zsigmond két lánya, a petrovai Papp Emma és Papp Irma vagyonának kisajátítása. A testvérek megközelítőleg 10 000 hold erdő és legelő telekkönyvi tulajdonosai voltak a történelmi Máramarosban, a Visó völgye és a mai ukrán határ által határolt területen.

Az 1921-ben kezdődött kisajátítások után 925 hektár erdőt és 200 hold legelőt hagytak a bizottságok a család tulajdonában, ami körülbelül 80%-os tulajdonmegvonást jelentett. A kisajátító/földosztó bizottsághoz beadott fellebbezésük ellenére az 1930. március 27-i jegyzőkönyv alapján változatlan maradt a kisajátítási felület. Hosszú éveken keresztül tartó pereskedés sem hozott változást, a kártérítések sem a valós értéken kerültek megállapításra, kifizetésre teljes mértékben, a korhű dokumentumok – mint minden más esetben – 5%-os kamatozású kártérítési összegről tanúskodnak.

A környékbeli falvak mindegyike kapott közösségi erdőt is és legelő kialakítására irtandó erdőt, habár egyetlen részletet sem voltak hajlandók folyósítani abból az árból, amelyet az állam a tulajdonátruházás ellenértékeként megszabott. Minden község tulajdonlevélhez jutott az 1/2000 sz. törvény alkalmazása nyomán az 1920-as években történt kisajátítási jegyzőkönyvek alapján, csak éppen Papp Emma és Irma leszármazottjai kénytelenek voltak folytatni a 12-13 éve indított pereket úgy, hogy a bizottságok/bíróságok egyetlen négyzetméternyi területet sem rendeltek visszaszolgáltatni eddig.

Az 1940–1944 közötti években a család megpróbált élni az akkori magyar kárpótlási törvények adta lehetőséggel az 1921-es román intézkedések ellen, azonban valószínűleg a nem kielégítő számú emberi erőforrás és az ügy összetettsége miatt nehezen és kifogásolható módon lebonyolított eljárás nem végződött a telekkönyvi viszonyok rendezésével.

Az 1945-ös újabb agrárreform és megszorító intézkedések miatt, valamint a háború utáni közösségi nyomás hatása alatt esély sem volt az 1921-es agrárreform lezárására, a tulajdonosok kapcsolata pedig lényegében megszűnt az egykori tekintélyes birtokkal.

Az agrárreform alapján közbirtokosságok vagyonának egy részét is kisajátította az állam, majd a környező települések tulajdonba „vásárolhatták” magukat. Legtöbbször úgy, hogy nem fizettek. A kisajátítás előtt összeszámolták a családfőket, és a kisajátított területet nagyságát ahhoz igazították, hogy minden család kicsiny birtokrészhez jusson.

Ilyen módon a borsai nemes közbirtokosság több mint 11 000 hektáros erdőjéből Borsa község több mint 5000 hektár erdőt kapott, a közbirtokosságnak pedig 6056 hektár maradt a tulajdonában.

Azokban az esetekben, amikor a kisajátított tulajdonosoknak sikerült betartatni a törvényes kereteket, és kártérítés kifizetésére is sor került, voltak próbálkozások a megmaradt gazdaságok fejlesztésére, gépesítésére, traktorok, szállítóeszközök vásárlására. A gazdasági helyzet ugyanakkor eléggé kilátástalan volt, az 1929-ben kezdődött gazdasági világválság Erdélybe is begyűrűzött, annak minden káros hatásával együtt.

Elemezve az 1921-es agrárreformmal kapcsolatos elvárásokat és a konkrét következményeket, elmondhatjuk, hogy nem sikerült gazdasági fellendülést elérni, mert a földterületek kis parcellákra osztása nemhogy növelte a termelést, hanem egyenesen csökkentette.⁴ A gazdasági fejlődés visszaeséséről már 1922 őszén tudósít a sajtó. Tehát az agrárreform negatív hatását már nagyon rövid időn belül érezni lehetett. Az elégedetlenségről hírt ad a korabeli sajtó is, tudósítva olvasóit, hogy hiánycikk lett a búza, és parlagon hevernek a kisajátított földterületek.⁵ A földek megművelése gépek, állatok hiányában sok esetben teljesen elmaradt. Hiányoztak a szakképzett személyek is, akik gazdaságossá tehetnék volna a területek megművelését. Erről a tényről tudósít az *Ellenzék* című napilap 1922. november 12-i számában, amelyben rávilágít, hogy a birtokok felaprózása, az agronómiához nem értő szakképzetlen személyek komoly károkat okoztak a termelésben, ami befolyásolta a városok gabonaellátását.⁶ Az élelmiszerek hiánya komoly dráguláshoz vezetett, amely nem várt következmény volt az agrárreform politika támogatói számára.⁷

Az erdélyi gazdák is tiltakoztak a földreform ellen, mert úgy látták, hogy a rendelkezés nem gazdasági szempontokat vesz alapul, nem a termelés növelése a cél, hanem a földterületek felosztása.⁸ Kifogásolták ugyanakkor azt is, hogy a törvényt a nemzeti kisebbségek megkérdezése nélkül, a képviselők hiányában szavazták meg. Felháborodást keltett köreikben az a tény is, hogy a román nemzetiségűek előnyösebb helyzetbe kerültek a magyar gazdákkal szemben, féltő volt számukra, hogy tönkremegy a vagyoni hátterük. Követelték, hogy egyenlő elbánásban részesedjenek, valamint a törvény átgondolását, a végrehajtás pártatlanságát.⁹ Szót emeltek az egyházi vagyon, a közbirtokossági vagyonok kisajátítása ellen is.

A kisajátítás visszaéléseit nem csak a kisebbségivé vált magyar népréteg szenvedte meg, részesévé vált a szász kisebbség is az elszenvedett komoly sérelmek által. Annak ellenére, hogy a szászok lelkesen viszonyultak Erdély elcsatolásához, szász közösségek földjeit foglalták el jogtalanul a román falvak paraszti lakosai, akik átlépve a törvényesség kereteit önkényesen rendelkeztek a szászok területeivel, erőszakkal elkergetve a jogos (telekkönyvi) tulajdonosokat.¹⁰ A szászok azt is kifogásolták, hogy „primitív hegyi gazdaságot úznek”¹¹ a román parasztok, megszüntették a marhatelepszést, és gondozást alig igénylő kecskékkel népesítették be az elfoglalt tagokat.

Az egyházi földterületek, közbirtokosságok sem voltak felmentve a kisajátítás alól. Földterületeik jelentős része az állam tulajdonába került, így a gazdálkodásra már kevés föld maradt. A kisajátítás Erdélyben alaposabb volt, mint az ország déli részein, mert itt az államnak direkt érdekében állt gyengíteni a gazdaság biztos alapjait.¹²

Nicolae Iorga elismeri, hogy a szászok által az agrárreform ellen beterjesztett észrevételek nagymértékben jogosak, de nem értett egyet azzal az állítással, hogy a földreform csak szász és magyar nagybirtokok területeit érinti.¹³

A kényszerített állampolgárság-választás miatti jogsérelem következtében az erdélyi birtoktulajdonosok egy része a kitelepülés mellett döntött, és mivel az 1923-as román alkotmány vonatkozó rendelkezései tiltották, hogy a nem román állampolgárok földtulajdonnal rendelkeznek, azok közül, akiknek a volt Monarchia területén máshol is voltak birtokaik, sokan lemondtak erdélyi lakhelyükről (és a román állampolgárságért folyamodás esélyéről) és ezáltal birtokaikról, nemzetközi bíróságok előtt perelve kártérítésért.

Ahogy manapság is a strasbourgi emberjogi bíróságon, pont úgy kérdőjelezték meg anno a keresetek megalapozottságát a párizsi nemzetközi bíróságon, habár a sok mostani beadvány sorsa ellenében akkortájt a román államot aranykoronában megszabott kártérítési érték kifizetésére kötelezték végül. Valószínűleg jobb megoldás volt román szempontból fizetni (az Erdélyben maradt birtokosokra, iparosokra kivett jókora adókból), mert ezáltal százával szabadultak meg a magyar tulajdonosoktól, és már oszthatták is fel a birtokokat.

Ugyanakkor a román és kisebb részt a magyar paraszti réteg földtulajdonhoz jutott. A határszélen megkezdődött a román falvak létrehozása, telepések betelepítése. Szatmárnémeti és Nagykároly vidékén több falu született ilyen körülmények között, vagy a Tiszán inneni Máramarosból, vagy pedig a mócvidékről hozott telepések jóvoltából, de ez nem volt sem rendkívüli, sem egyedi jelenség, mivel korábban/később magyar telepések is hoztak létre falvakat a Bánságban, Hunyad környékén vagy városnegyedet Besztercén.

Az 1921-es agrárreformmal még nem államosították az Erdélyben élő birtokosok kastélyait, kúriáit, udvarházait, de a föld- és erdőkisajátítások lényegesen megnehezítették a tulajdonosaik számára a fenntartásukhoz szükséges anyagi források előteremtését, mert a megfogyatkozott birtokok ugyanis, a régi termelési technológiák mellett már nem biztosítottak elegendő jövedelmet ezek karbantartására és fejlesztésére.

A volt tulajdonosok, birtokosok és birtokba helyezettek, földtulajdonhoz jutott személyek közötti birtokviszályok elszaporodása, valamint a hatóságok bevonása még évekig késleltette az adott ingatlanok jogi helyzetének a letisztázását, a telekkönyvi viszonyok rendezését.¹⁴ Természetesen ez a helyzet a földek parlagon maradásához vezetett. Sok esetben a földosztó bizottságok önkényesen jártak el, ami további elégedetlenséghez vezetett. Az agrárreform rendelkezéseit lebonyolító bizottságok nem ellenőrizték a telekkönyvekben szereplő tulajdoni állapotokat vagy a kisajátításra ítélt területek nagyságát.¹⁵ Arra is volt példa, hogy az agrárreform jogcímén a bizottság visszaélt helyzetével, és olyan ingatlanokat foglalt be döntésébe, amelyek nem képezhették a kisajátítás tárgyát, vagyis magát a belterületen fekvő épületet, kastélyt is feltüntette a bizottság által kiadott határozatában, jegyzőkönyvében, és ezen ingatlanokat kiosztotta olyan személyeknek, akik nem lettek volna jogosultak rá.¹⁶ A törvény megszegéséről tanúskodik az a helyzet is, hogy a bizottságok nem alkalmazták helyesen azokat a rendelkezéseket sem, amelyek a több tulajdonos kezében levő ingatlanok esetén lettek volna érvényesek. Ezen esetben vizsgálnia kellett volna a bizottságnak, hogy tulajdonosként minden egyes személy mekkora földterülettel rendelkezik a telekkönyvi bejegyzések szerint, és minden egyes esetben külön-külön kellett volna mérlegelnie a vonatkozó törvényes rendelkezéseket. De a bizottságok ezzel az „aprósággal” nem törődtek, és önkényesen rendelkeztek, sértve ezen tulajdonosok jogait.¹⁷

Bár sok esetben az agrárbizottság határozattal elismerte azt, hogy kit illet a földtulajdon, a határozat végrehajtása akadályokba ütközött, mert a főszolgabíró nem tö-

rekedett arra, hogy érvényt szerezzen a határozatoknak, nem támogatta a földtulajdonost, és nem kényszerítette a jogtalanul használókat a visszaadásra.¹⁸ Volt arra is példa, hogy a földterületek használata még az agrárbizottság döntése előtt jogtalanul átkerült a parasztok tulajdonába, akik önkényesen elfoglalták a területeket.¹⁹

Az agrárreform alkalmazásával a bizottságok által történt sorozatos visszaélések általános elégedetlenséghez vezettek, amelyek orvoslására a volt székely képviselők felkérték a kormányt, hogy intézkedjen, és konkrét megoldásokat javasoljon.²⁰ Ugyanakkor jelezték a miniszternek, hogy nem azonos elbírálásban részesült az I. székely határőrezred és a naszódi II. román határőrezred magánjaveikat érintő kisajátítási eljárás során, mivel a székely ezred vagyonát nem kímélték, és erdős területeit kisajátították, szemben a román ezred magánvagyonával, amely nem került kisajátítás alá.²¹ Ezzel komolyan megszegték a bizottságok a jogegyenlőség kívánalmait. A nemzetiségi szempontokat szerintük nem kellett volna előtérbe helyezni, hanem azonos elbírálásban megoldani minden kisajátítást, és azonos törvényes rendelkezést kellett volna érvényesíteni minden egyes esetben.²² Mindkét határőrezred 1783. május 27-én királyi adománnyal²³ jutott a vagyona tulajdonába, vagyis azonos jogi szempontok szerint voltak a földterület tulajdonosai, de nem azonos elbírálásban részesültek az agrárreform alkalmazásakor.²⁴

Meg kell továbbá jegyezni azt is, hogy Románia területén nem alkalmazták egységesen az agrárreformot; az erdélyi magyarságot hátrányosan érintette Erdélyben a törvény is, meg az értelmezése²⁵ is, ami még külön megnehezítette a keletkezett helyzeteket, lényegesen ellehetetlenítve a kártérítések kifizetésének elérését.

Eltérően állapította meg a kormány az Ókirályságban és Erdélyben a kártalanítás módját is. A kártérítés összegének a megállapítása, súlyosan érintette az erdélyi földtulajdonosokat. Gróf Bethlen György hangot is adott elégedetlenségének, és kimutatta, hogy Erdélyben a földterületek megváltási ára egyharmada²⁶ az ókirályságbeli megváltási összegeknek. Véleménye szerint a megváltási érték összege pont fordítva kellett volna legyen, Erdélyben kellett volna nagyobb összeget fizetni, mert gazdaságilag az lenne helyesebb, mivel nagyobb a népsűrűség, fejlettebbek a közgazdasági viszonyok.

Az agrárreformmal kapcsolatos visszaélésekről a kormány is tudomást szerzett, de érdemben semmilyen változtatást nem hozott.²⁷ Holott tudta, hogy a földreformot változtatások nélkül nem lett volna szabad Erdélyre kiterjeszteni,²⁸ mert ezzel súlyos károkat okozott a helyi közösségeknek, mivel itt más jogrend szerint élt a lakosság a törvény megjelenéséig, és nem lett volna szabad azonos kritériumok szerint alkalmazni a rendelkezéseket Orománia esetén és Erdélyben, mert a két realitás teljesen eltért egymástól.

A székelyek közvagyonát is komolyan érintette a kisajátítás. A csíki székelység évszázados jogai sérültek, mert kisajátítás alá került a székely határőrezred „Csíkvármegyei Magánjavak” név alatt ismert vagyona.²⁹

Az erdélyi földreform fő elve az volt, hogy azoké legyen a földterület, akik megművelik.³⁰ Senki nem gondolt arra, hogy a föld birtokába került parasztságnak nem voltak meg a lehetőségei ahhoz, hogy nagyobb területeket megműveljenek, mert nem voltak mezőgazdasági gépeik, igavonó állataik, ezért a termelés lényegesen csökken.

Az országban zajlott földreformot a kor külföldi szakértői is élesen bírálták.³¹ Szerintük a rendelkezés gazdasági visszafejlődést fog eredményezni, mert a kisajátított termőföldeket nem fogják olyan szinten megművelni a román parasztok, mint a kisajátítás előtt a volt magyar tulajdonosok, az évszázadok alatt szerzett hozzáértés és tapasztalatok alapján.

Egy apró reményt jelentett a tulajdonosok számára, hogy egy részét a földjeiknek sikerülhetett megmenteniük, ha bizonyítani tudták, hogy 1918. december 1-jén ők vagy gyermekük agrártanulmányokat folytattak. A törvény 21. cikkelye ugyanis minden esetben felmentette a kisajátítás alól a kisajátításra váró területeknek a felét, ha a tulajdonos vagy gyermeke agrártanulmányokat folytatott 1918. december 1-jén, és elkötelezte magát, hogy tanulmányai befejeztével a falusi gazdaságok igazgatásával fog foglalkozni. Számos erdélyi birtokoscsaládban példa van rá, hogy a család valamelyik gyermeke agrártanulmányokat folytatott és ennek következtében a családi birtok részben mentesült a kisajátítási eljárás alól. Volt olyan eset is, például a mai Kovászna megyében, amikor ezen paragrafus be nem tartása miatt peres eljárás lebonyolítása után sikerült érvényesíteni ezeket a jogokat és mentesíteni a földek egy részét a kisajátítás alól. Az eljárásról bírósági határozatok tanúskodnak.

A bemutatott sajtószemle hűen tükrözi a húszas évek elején eluralkodó hangulatot. Az újságcikkek elolvasása után nem nehéz elképzelni és beleélni magunkat az akkori történésekbe. A sajtókutatással talán a legeredetibben sikerül átadni a kor történéseit. Több évi levéltári kutatás anyagának a feldolgozása, számos erdélyi család kordokumentumai is bizonyítják, hogy nem volt könnyű szembenézni a változásokkal. Az 1921-es agrárreform következményei esetenként a mai napig megnehezítik a jogi eljárásokat, mert nem ritka, hogy a telekkönyvekben nem vezették végig az akkori eljárásokat, és komoly kérdések maradtak megválaszolatlanul, ami befolyásolja a mostani visszaszolgáltatási eljárások lezárását.

■ JEGYZETEK

1. Egyed Ákos: *A székelyek rövid története a meglepedéstől 1989-ig*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2013. 278
2. Hivatalos Közlöny 1921. 176. sz.
3. Egyed Ákos: i. m. 279.
4. Ellenzék 1922. 263. sz. *A földreform*. „A földreform káros következményeiről, az erdélyi magyarságot megátámadó politikai célzatról már sok szó esett a magyar sajtóban. Még annak idején világba dobott demokratikus, népmegváltó és boldogító jelszónak se képes eleget tenni, mert azok, akiknek földet juttatnak, legnagyobb részben nem képesek hasznát venni. De még inkább konstatalhatók a kedvezőtlen eredmények Erdélyben, ahol a középső- és nagybirtokok jelentőségét a reform egyszerűen semmibe vette. Egészen meddő törekvés csupa törpe birtokokat teremteni jól berendezett középső- és nagybirtokok megsemmisítésével, csak a termelés őríási csökkenéséhez vezetett, amint ez máris bekövetkezett.”
5. Ellenzék 1922. 265. sz. *Rombol az agrártörvény. Kenyér nélkül a búzatermő Arad megye. Parlagon hevernek a tízezer holdasok birtokai. A paraszt is áruzsorás*. „Szomorú jelensége az időnek, hogy ott, ahol Erdély hegyvidéke lekanyarodik a nagy magyar Alföldnek, Arad megyében minduntalan az inség réme fenyeget. Herceg Sulkovszkinak negyvenesi holdas birtoka, József Főherceg 22.000 holdas kisjennő latifundiuma, gróf Zselénszki Róbert ötvenesi mintagazdasága, gróf Károlyi Gyula mocsai, báró Solymossy Lajos borosjenői, gróf Wenheimok borosbesi, gróf Hunyady Károly sovorsini uradalma és még sok más nagybirtok, amely azelőtt csak úgy ontotta a bőséget, a földosztással vegetálásra lett ítélve. A háború alatt a nélkülözést kevésbé ismerő aradi ember most megtorpanva nézi, mi történik körülötte. Ma a pékek panaszát hallja, hogy nincsen liszt, holt alig egy parittyahajtásnyira tőle, a nyáron tele szemmel integetett feléje az érett búzakalász és a piacon kutatva keresi a 6 lejes tejet, mikor nem régen még az ötvenesi és buzsáki nagy tejgazdaságok szokatlan bő mennyiségben juttatták Aradra hatalmas tehenészetük termékeit. A földosztásnak ez a túlhajtott keresztülvitele nehezen fogja a kitűzött célt elérni... Az újonnan birtokba beülők azonban elfelejtik azt, hogy a birtok, ha még oly kevés is, valamire kötelez, ezáltal kenyérral való ellátására, akiknek csak a munkás kezüket veszik igénybe, de máris az a veszedelem fenyegeti őket, miszerint a nincstelenség réme lépi át a küszöbünket. A bőséghez szokott Aradon már megállapítható, hogy az agrártörvény nem csupán a földbirtok cserét jelenti. Ma minden arra mutat, hogy az inség-hírek nem vaklármák. Elfojtásukra az ármaximálás gyengének bizonyult, mert csak ellenállásra és nem többtermelésre s a termékek illendő áron való forgalomba hozatalára serkenti az embereket.”
6. Ellenzék 1922. 256. sz. *A földreform katasztrófába kergette a városok élhelmezését*. „Az agrártörvény végrehajtása Erdély szerte mérföldes léptekkel halad előre. A kisajátítási eljárás malomkövei közé került magyar birtokok felmorzsolódtak s ez áldatlan hatásait máris érezteti a városok gabona- és lisztellátása körül. Különösen sok a panasz az egész lecsatolt területen, hogy a helyi bizottságok agronómiai sem megfelelő képzettséggel nem rendelkeznek, sem sok belátást nem mutatnak.”
7. Ellenzék 1922. 256. sz. *A földreform katasztrófába kergette a városok élhelmezését*. „A kisajátításoknak a városok élhelmezésére gyakorolt katasztrófális hatása már kezd megmutatkozni. Arad megyében az ötvenesi és a buzsáki uradalmak megszüntették a tehenészeteket és nem szállítanak több tejet Aradra. Ennek következtében a tej ára 3

lejről 8 lejre emelkedett s majdnem ilyen arányokban drágul minden, amit eddig a városok lakosságának élelmezésére a jól felszerelt gazdaságok és uradalmak szolgáltattak. Az agrárreform végrehajtása az adót fizető középosztály leromlásán kívül tehát általános drágaságot is okoz, amit talán még a kormány sem akarhatott.”

8. Ellenzék 1921. 212. sz. *Erdély gazdasáradalma tiltakozik az agrárreform ellen. Revidálni kell a törvényt. Gazdanap. Egyenlőtlen elbánás. Politikai célra használják fel a reformot.* „A gazdagylés meggyőződése szerint pedig az erdélyi agrárreform sokkal inkább földosztás, mint a föld méltányos és a termelés érdekeit szem előtt tartó elosztás.”

9. Uo. „Óvást emelnek ama világos célzatú eljárás ellen, amellyel az erdélyi részek mezőgazdáit a kisajátítással sújtották és az igényjogosultakat a régi királyságbeli állampolgártársaikkal szemben egyoldalúan kedvezőlenebb elbánásban részesítették. Óvást emelnek a törvényben világosan kifejezésre jutó azon céllal szemben, mely a végrehajtásnál az ország egyes nemzetiségeit az uralkodó népfaj előnyére háttérbe helyezi, őket anyagilag sokkal hátrányosabban kezeli és sok esetben vagyoni tönkretételüket idézi elő. Követeli a régi királyságbeli állampolgártársakkal egyenlő elbánást, a nemzetiségek egyenlő kezelését, e célból a törvény revízióját és a végrehajtás pártatlan keresztülvételét.”

10. Ellenzék 1921. 212. sz. *15.000 hold földet foglaltak el jogtalanul a Beszterce vidéki szászoktól. Hogy hajtóták végre az agrárfőtanács határozatát? A prefektus megakadályozta a bírói ítélet végrehajtását. Groza reparációt ígér.* „Jád, Pinták és Nagydemeter szintizta szász községek a román községek részéről jogtalanul elfoglalt 15 ezer hold földje képezte a panasz tárgyát... A román közösségek azóta rablógazdaságot űznek a földeken, erdők, virágzó rétek mentek tönkre az évek során.”

11. Uo.

12. Ellenzék 1922. 263. sz. *A földreform.* „De az, hogy Erdélyben sokkal többet sajtátítanak ki, mint az ókirályságban és még hozzá potomáron, az egyházi birtokok, a közösségi erdők és legelők elvétele eléggé mutatja a reform politikai visszaéléseket.”

13. Ellenzék 1921. 193. sz. *Jorga védi a földreformot. De elismeri a hibákat.* „Bukarest, szeptember 3. Jorga a *Neamul Romanesc* mai számában foglalkozik a nagyszebeni szász nemzeti tanácsnak az agrárreform elleni állásfoglalásával. A kiváló publicista nagyrészen elismeri a szászok panaszainak jogosságát, tagadja azonban azt, hogy csak a szász és magyar nagybirtokokat sajtátítanak ki. Kifogásolja, hogy a kulturális alapok birtokait is elveszik, mert így megvonják tőlük a lehetőséget iskoláik fenntartására. Ezek részére kárpótlást követel. Megállapítja, hogy a szász képviselők nem tanulmányozhatták eléggé az agrárreformot, mert ebben akadályozták. Jorga mindezek után követeli, hogy a szászok kívánságait a reform végrehajtásánál a lehetőségekhez képest tekintetbe vegyék.”

14. Nagybánya és Vidéke 1922. 36. sz. *Gazdasági állapotok a Regátban.* „A földreform itt is némi változásokat idézett elő, vannak vidékek, hol a föld tulajdon jogilag is a népre szállott, de ez nem látszik még befejezettnek, már csak azért sem, mert telekkönyvileg a nevékre írva nincsen.”

15. Ellenzék 1922. 273. sz. *Közgazdaság. Vége-hossza nincs az agrárreform végrehajtása körüli visszaéléseknek.* „A bizottságoknak több helyen sem térképek, sem vázrajzok nem állottak rendelkezésükre. Nem vettek maguknak annyi fáradságot sem, hogy a telekkönyvi tényleges állapotot megtekinthék s számos esetben egészen hibásan számították ki a kisajátításra kerülő területek terjedelmét. Hiába volt az érdekelt birtokosok felbevezése, a megyei bizottság helyben hagyott mindent.”

16. Ellenzék 1922. 267. sz. *A „fejedelem” birtokainak humoros szétosztása. Barcsai Domokos bánffyhyunadi parkját szétosztották az ottani intelligencia között – közjegyzők, ügyvédek és bankigazgatók mint hadirokkantak – Lakoma a medve bőrére.* „Csak ismétlésekbe bocsátkoznánk, ha az agrártörvény végrehajtásának igazságtalanságaira rámutatnánk. Hiszen alig múlik el nap anélkül, hogy egyik vagy másik birtok felosztásának kiritói igazságtalanságai ne kerülnének nyilvánosságra. Tudjuk, hogy az elsőfokú agrárbizottság legtöbb helyen nem a törvény szellemében, hanem ötletszerűen végzi az ingatlanok kisajátítását. Nem az az elv, hogy földhöz juttassák a földnélküleket, hanem az, hogy elvegyék attól, akinek van. [...] Jött az agrárreform, a Barcsai örökösök birtokát annak rendje és módja szerint kisajátították. Emellett azonban az történt, hogy az elsőfokú agrárbizottság a kastély parkját, amelyet voltaképpen csak az államnak lett volna joga kisajátítani, felosztotta a bánffyhyunadi intelligencia között. Az agrártörvény fejenként 400 négyzetöl területet engedélyez a kisajátításra kerülő ingatlanból azoknak, akik részt vettek a háborúban és rokkantak. De csak külsőségekből. A bánffyhyunadi elsőfokú bizottság ezzel szemben azt a humoros dolgot követte el, hogy a parkot 1200 négyzetméteres parcellákra hasította és csupa jól szituált bánffyhyunadi emberek között osztotta fel. Van köztük ügyvéd, közjegyző, bankigazgató, állomásfőnök, hadirokkant azonban egy sincs.”

17. Ellenzék 1922. 273. sz. *Közgazdaság. Vége-hossza nincs az agrárreform végrehajtása körüli visszaéléseknek.* „Nem vették figyelembe azt sem, hogy valamely birtoknak több telekkönyvi tulajdonosa van, így egy 208 hold kiterjedésű birtoknak hat nagykorú tulajdonosa volt s a bizottság annak dacára a tulajdonosnak két hold belsőséget, 30 hold szántót és csak 36 hold erdőt hagyott meg, a többi 150-700 lej kisajátítási áron elvették. A bizottság nem engedte meg, hogy a tulajdonosok igazolják, hogy a birtok többek tulajdonát képezi.”

18. Ellenzék 1921. 209. sz. *A földreform dzsungeléből Gróf Mikesné kaszálója. Nincs rendben a főszolgbíró úr szénája.* „Az agrárbizottság újból írásbelileg is igazolta, hogy a Felsőberek-kaszáló tulajdonjoga Mikesnéé illi meg, ott tehát másnak nincs joga kaszálni és a szubprefektus által elrendelte, hogy a bizottság határozatának karhatalommal is érvényt szerezzen. Az illetéktelenül betolakodó kaszások azonban azután is hordták Mikesné szénáját.”

19. Uo.

20. Ellenzék 1922. 274. sz. *Constantinescu fogadta a székelyföldi küldöttséget – Kéri az agrárreform sérelmeinek orvoslását.* „Ma érkezett meg Bukarestbe az a székely küldöttség, amely a Székelyföld agrársérelmeit volt hivatva szóvá tenni a földművelési miniszter előtt. [...] Sándor József négy kérvényt nyújtott át a miniszternek. Kiemelte, hogy a politika a községek nevére bejegyzett községi legelőket és erdőket törvényellenesen teljesen kisajátította, holott ezek a kisajátítás alól mentesek, csak a felesleg s az is csupán más községek hasonló birtokának létesítésére vagy kiegészítésére vehető el.”

21. Ellenzék 1922. 274. sz. *Constantinescu fogadta a székelyföldi küldöttséget – Kéri az agrárreform sérelmeinek orvoslását.* „A második kérvény az I. Székely határezred magánjavaira vonatkozik. Itt Sándor kimutatta, hogy a naszói II. Román határezredet törvénnyel vették ki a kisajátítás alól, holott a két alapnak egy az eredete, egy a jogalap és a cél. 17000 hold erdőt már el is vettek elsőfokos. Rámutatott a jogegyenlőség rovására ezen anomáliára és törvényhozási úton a székely erdősegeknek hasonló kivételét kérte.”
22. Ellenzék 1921. 193. sz. *Az agrárreform botránya. Nemzetiségi szempontok. Mi lesz az egykori határőrvidék vagyonával? Naszódon és Csikban más az igazság. Memorandum a parlamenthez.* „A román sajtó állandóan szereti hangoztatni azt, hogy az agrárreformnak nincs a kisebbségek vagyona ellen irányuló éle. Eklatánsan dönti meg ezt az állítást az a rendelkezés, amelyet az u.n. »Csíkvármegyei Magánjavakra« tartalmaz. Nagyrománia első törvényei, így az 1919. évi 3911. számú és az 1920. évi 2478. számú erdélyi agrártörvények a volt határőrvidéki ezredek vagyonát a lakosság nemzetiségi jellegére való tekintet nélkül mentették a kisajátítás alól. Ennek alapján mentesült úgy az egykori naszói határezred, mint az ugyanolyan jogi természetű csíki határezred vagyona. Az új agrártörvény a román kézben lévő határezred vagyonát kiveszi a kisajátítás alól, ellenben a magyar kézben levő csíki ezred hetvenezer hold erdőt és kaszálót képező és körülbelül nyolcvan millió lej értékét képviselő vagyonának kisajátítását rendeli el. A törvény sérelmes intézkedése folytán a csíki magánjavak igazgató tanácsa azonnal memorandumot szerkesztett a parlament mindkét házához. A memorandum rámutatott arra, hogy az agrárreformtól mindenki azt várta, hogy az állam polgárai között nemzeti különbségeket nem tesz. Ezzel szemben a naszói és csíki határezredek vagyonának egyenlőtlen elbírálása a legkiáltóbb igazságtalanság.”
23. Uo.
24. Ellenzék 1921. 193. sz. *Az agrárreform botránya. Nemzetiségi szempontok. Mi lesz az egykori határőrvidék vagyonával? Naszódon és Csikban más az igazság. Memorandum a parlamenthez.* „A tényleges és jogos birtoklás mindkét vagyonállományban fennáll és a vagyon jogi természetű, célja és rendeltetése mindkét vagyonnál minden időben azonos volt. Mindennek dacára az agrártörvény a két vagyon között megkülönböztetéseket tett. Az egyiket, a naszóit mentesítette a kisajátítás alól, a másikat, a csíkiakat azonban kisajátításra ítélté. Az indok csak az lehet, hogy a magyarok lába alól ki akarják húzni a földet.”
25. Ellenzék 1921. 198. sz. Dr. Gr. Bethlen György: *Az agrárreform kártalanítása.*
26. Uo. „Erdélyben eltekintek a 10-20 koronás holdankénti bérek alapul vételétől, hanem ennél bőkezűbben hektárra átszámítva, 800 lej lenne az átlagos megváltási ár, tehát az ó-királyságbeli árnak legfeljebb egyharmad része! Ennek kellő mérlegeléséhez szükséges még tekintetbe vennünk azt, hogy az itteni nagyobb népsűrűség, fejlettebb közgazdasági viszonyok következtében éppen megfordítva, Erdélyben kéne nagyobb földárak legyenek.”
27. Ellenzék 1922. 280. sz. *A kormány bűnbakot keres a földreform hibáiért – A földművelésügyi államtitkár nyilatkozata.* „Az agrárreform elhibázott intézkedéseinek már eddig is rengeteg áldozata van. A törvény érthetlensége, az alantas hatóságok önkényeskedése koldusbotra juttatta nemcsak a nagy és középbirtokosokat, hanem a parasztságnak egy részét is. Ezek földszomját sok helyen nemcsak nem enyhítették, hanem a nagybirtokok felosztásával számtalan községben elvették kenyerüket is. A nagybirtokok sok, gyakran több száz számot kitevő cselédségéről van szó. Leginkább magyar emberekről, akikről megféleldeztet az állam és most kénytelenek szülőházájukat elhagyni, hogy idegen földön, idegen emberek között, nehéz robottal keressenek megélhetést. Az agrárreform hibás, néha rosszakaratú intézkedéseit nemcsak a szenvedő felek ismerik. Ma már Bukarestben is jól tudják, hogy elhamarkodott lépés volt a földosztás kelően elő nem készített és át nem gondolt megkezdése és ott is bánják már, hogy ezt a súlyos problémát kortesfogásnak használták fel.”
28. Ellenzék 1922. 280. sz. *A kormány bűnbakot keres a földreform hibáiért – A földművelésügyi államtitkár nyilatkozata.* „A földművelésügyi államtitkár megjegyezte, hogy maga a kormány is belátta az agrártörvény kezesztülhajszozásának rossz következményét, de már késő volt ez a belátás, mert a nép fel volt készülve a földosztásra és a türelmetlenség fokozódott, a nép követelését ki kellett elégíteni. Különben is a földosztásnak tanúsított tényében nem a liberális kormány a hibás – mondta az államtitkár – hanem Buza Barna agrártörvénye, amit a liberális kormány, mint Erdélyre vonatkozó érvényes törvényt változtatás nélkül hajtott végre. A kormányzat is bűnbakot keres tehát, hogy elhamarkodott intézkedéseit valamiképpen menteni próbálja. Természetesen gyenge vigász azoknak, akik a földreform áldozataivá lettek. De kifogásnak is gyenge, mert hisz mondani sem kell, ha a kormány ismerte Buza Barna agrárreformjának hibáit, úgy szakértőivel könnyen segíthetett volna a bajokon. Úgy látszik a kormány már érzi az agrárreform várható súlyos következményeit és igyekszik a felelősség terhe alól mindenképpen kibújni.”
29. Ellenzék 1921. 260. sz. *Veszélyben a csíki székelység hatalmas közvagyon. Csíkvármegye magánjainak és az agrártörvény. – Az egyenlőtlen igazság – A csíkiek várják Garoflid minisztert. – Kultúrát rombol a földosztó törvény.*
30. Ellenzék 155. sz. *Az erdélyi földreform nagy igazságtalansága. Elveszi a magyar telepések birtokait.* „Többízben hangoztattuk, hogy bár helyes az az elv, hogy a föld azé legyen, aki azt megműveli, de viszont rá kell mutatnunk arra is, hogy a kellő gazdasági felszerelésekkel, gépekkel, megfelelő számú igazvonó állatokkal fel nem szerelt parasztság legalábbis nem lesz abban a helyzetben, hogy a városoknak eddig a nagy- és középbirtok által teljesített ellátását kellőleg biztosíthassa s így a városok esetleg válságos helyzetbe kerülhetnek.”
31. Ellenzék 1922. 283. sz. *Werner Sombart a román földreformról – a német tudós nagy visszaféledést jósol.* „Budapest, dec. 14. A román politikusok az agrárreform ellen elhangzott panaszokat egyszerűen a sértett érdekek kesergésének minősítették és könnyedén háritották el. A külföld, úgy látszik, más szemmel nézi a dolgokat s az itt-ott felhangzó bírálatok aggodalmakat emlegetnek. Rendkívül nyajlentőségű, hogy Werner Sombart, korunk egyik legjobb szociológusa és közgazdásza, ki nemrég Romániában járt és közelről láthatta a viszonyokat, nyilatkozatában elismeri a magyar részről elhangzott panaszok jogosságát. [...] Az agrárreformnak még súlyos gazdasági következményei lesznek, nagy visszaféledés fog beállni a föld kihasználásában, mert a román parasztok nem fognak annyit kihalozni a földből, mint a magyar magánok.”